

811.163.41'342.8

811.163.41'373.611

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.19>

НИКОЛА В. РАДОСАВЉЕВИЋ*

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 17. 10. 2023.

Прихваћен: 12. 12. 2023.

НЕДОСЛЕДНОСТИ У ЛЕКСИКОГРАФСКОЈ АДАПТАЦИЈИ СИЛАЗНИХ АКЦЕНАТА ВАН ИНИЦИЈАЛНОГ СЛОГА У ТВОРБЕНИМ ГНЕЗДИМА**

У раду се са синхронијског становишта испитује речнички акценат творбених гнезда у којима се у узусу јавља силазни акценат ван иницијалног слога који се опире прозодијској адаптацији. Ексерциране лексеме из одабраних речника савременог српског стандардног језика представљају се типолошки према заступљеним поступцима прозодијске адаптације у наведеним речницима и према творбеним начинима и гнездима. Указује се на присуство системских недоследности у лексикографској прозодијској адаптацији у оквиру изложених творбених критеријума и у случају неподударања међу анализираним речницима увиђају се доминантни примењени поступци. Циљ је да се допринесе разумевању и нормирању силазног акцента ван иницијалног слога у творби речи.

Кључне речи: савремени српски језик, прозодија, интерфејс прозодије и творбе речи, акцентологија, ортоепска норма, силазни акценат, творбено гнездо.

* nikola.radosavljevic@fil.bg.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене* (178006), који финансира Министарство науке, технолошког развоја и информација Републике Србије.

1. УВОД

1.1. Предмет рада су лексеме које се у узусу четвороакцентских говорника јављају са неадаптираним силазним акцентом ван иницијалног слога (у даљем тексту: НСА).

1.2. Поред и даље активне расправе о статусу НСА о ортоепској норми (с почецима још од Рончевић 1950 и Белић 1951),¹ врло је мало истраживања усмерених на системско бављење речима с НСА у творби речи на обимнијем лексикографском корпусу. На првом месту се истиче рад Е. Фекетеа (2000), у којем је аутор, колико нам је познато, дао први системски преглед речи за које је препознао да се у узусу јављају с НСА. У Радосављевић 2022 показано је, типолошки према творбеним процесима, где се НСА бележе у речницима савременог српског стандардног језика и указано је на заступљеност поступака адаптације у случајевима кад међу анализираним речницима нема неслагања.

1.3. Под појмом *творбено гнездо* подразумевамо скуп истокоренских речи организованих према њиховим творбеним везама и односима (Ђорић 2008: 35).

У једном делу оваквих структура НСА једне мотивне речи у узусу кроз разгранату мрежу творбених ланаца, типова и начина доследно опстаје у истој позицији, имун на акцентске алтернације. Прескрипција прозодијских ликова који се проглашавају стандардним у том случају захтева посебну дисциплинованост – или ће се НСА бележити доследно свуда тамо где се у узусу стабилно реализује, или се он мора адаптирати према истим обрасцима у оквиру истих творбених типова и(ли) начина који то захтевају извесним правилностима прозодијског система.

Стога уопште не треба да изненађује то што навођење НСА или (макар често) нужно механички реализован поступак његове адаптације у речницима бивају недоследно спроведени, остављајући системске неподударности на површини, које даље доводе до усвајања и спровођења непредвидивих, каткад и произвољних, акцентских ликова од стране читаоца заинтересованог за „исправни” акцент, посебно имајући у виду кориснике који нису стручно повезани с акцентском проблематиком.

1.4. Лексеме су ексцерпирание из до сада завршених² речника савременог српског стандардног језика: *Речника српскохрватскога књижевног језика Матице српске* (1967–1976; у даљем тексту: РСМ6), *Речника српскога језика Матице српске* (3. издање, 2018. година; у даљем тексту: РСЈ) и *Обратног*

¹ За преглед главних ставова о питању в. Радосављевић 2022: т. 1.2.

² Због усмерености истраживања на системско проучавање творбених гнезда, уз пружање и његових смислених квантитативних резултата (в. Дијаграм 1), није могао бити коришћен недовршени *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.

речника српскога језика М. Николића (2000; у даљем тексту: ОР). Корпус обухвата око 3000 речи, за које аутор сматра да се у узусу јављају с НСА.

1.5. Грађа је акцентована према наведеним речницима и анализирана:

- 1) према творбеним критеријумима, тј. одређена је мотивисаност лексема, њихова припадност одговарајућим творбеним гнездима и у случају мотивисаних речи творбени начин којима су настале и творбени тип којем припадају, уз уздвајање релевантних творбених форманата (према основним принципима првенствено из: Ћорић 2008, 2015, те Клајн 2002, 2003 уз корекције у Маројевић 2005 и 2007);
- 2) према прозодијским критеријумима, тј. регистровано је да ли се лексема бележи с НСА или се примењује неки од поступака прозодијске адаптације, и у случају мотивисаних лексема анализирани су акценатске алтернативе између мотивних и њима мотивисаних речи (код дублетних мотивних речи узимани су у обзир само ликови мотивних речи са силазним акценатом);
- 3) издвојени су сви случајеви у којима су у оквиру творбених гнезда уочене недоследности у лексикографској обради тамо где би се очекивало да кроз творбене процесе акценат остаје у истој позицији.

1.6. Циљеви рада су следећи:

- 1) да се пружи типологија лексема с недоследностима у лексикографској прозодијској обради према следећим критеријумима:
 - 1а) присутном поступку лексикографске обраде у речницима – бележење НСА или неки вид адаптације (уп. Радосављевић 2022: т. 1.2, 2.0):
 - А1 за метатонијско преношење, нпр. *радијџатор*→*радијџатор*;
 - А2 за измену квалитета дугог акцената на истом слогу, нпр. *инститџија*→*инститџија*;
 - А3 за промену квалитета кратког акцената на истом слогу, нпр. *ренесџанса*→*ренесџанса*;
 - А4 за губљење НСА на медијалном/финалном слогу и реализацију акцената на иницијалном слогу у виду краткосилазног, нпр. *међучџин*→*међучџин*;
 - А5 за измену дугосилазни акценат → краткоузлазни акценат на истом слогу, нпр. *хомонџмија*→*хомонџмија*;
 - А6 за губљење НСА на медијалном/финалном слогу и реализацију акцената на иницијалном слогу у виду краткоузлазног, нпр. *визиткџрта*→*визиткџрта*;
 - периферно, и други поступци: навођење два акцената у речи (2 А), од којих други може бити и НСА; задржавање акцената само прве основе у сложеницама, а да он није на иницијалном слогу;

у случају дублетности мотивне речи с узлазним акцентом НСА, упућивање само на решење које одговара лику мотивне речи с узлазним акцентом, с избегнутим решењем према НСА.

- 1в) према томе подударају ли се речници или не у датим решењима;
- 1б) припадности творбеним начинима и творбеним гнездима, при чему се због економичности наводе само делови творбених гнезда који су релевантни за увиђање недоследности у адаптацији, тј. наводи се најмања релевантна мотивна реч, а не корен (нпр. за полазну мотивну реч унутар једног гнезда узето је „РОЂЕН”, а не корен *род-*, јер је свака за рад релевантна твореница у том гнезду од мотивне речи *рођен* или је у творбеном ланцу након ње, а не од *род*);
- 2) да се у случају примећених неподударња у решењима међу речницима квантитативно покаже који су поступци доминантни у појединачним творбеним процесима за сваки речник;
- 3) коначно, да се допринесе бољем разумевању и нормирању НСА у творби речи савременог српског стандардног језика.

2. ТИПОВИ ПРОЗОДИЈСКЕ НЕДОСЛЕДНОСТИ

2.1. Чување НСА

2.1.0. Већ је показано да се у РСЈ, РМСб и ОР изворни НСА у одређеним творбеним контекстима бележи, често уз дублетни лик с прозодијском адаптацијом, али каткад и без њега, самостално (Радосављевић 2022).

2.1.1. Запажа се значајан број истокоренских образовања при чијем навођењу лексикограф није остао доследан у остављању НСА:

- у суфиксацији:

ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТА*, *-ЕНТА*, *-АНСА* ИЛИ *-ЕНСА*:

ОР:

- 1) *амбулѝнтни̋/амбулѝнтни̋*, али *амбулѝнта*, *амбулѝнтски̋/амбулѝнтски̋*;
- 2) *гротѝскан/гротѝскан*, *гротѝски̋ѝст/гротѝски̋ѝст*, али само *гротѝска*;
- 3) *секѝнтан/секѝнтан*, *секѝнтни̋ѝст/секѝнтни̋ѝст*, али само *секѝнта*;

„МАХАГОНИ”:

ОР *махагѝни*, али *махагѝни̋јев* и *махагѝни̋јски̋/махагѝни̋јски̋*;

- у префиксацији / префиксално-суфиксалној творби:
 „ПОРОЂАЈ”:
 ОР *послепо̀рођа̀јни̑ ек.*, али *прѣтпоро̀ђа̀јни̑*;
 „СОКРАТ”:
 ОР *предсòкратовскѣ̑*, али *предсòкратовац̑/предсòкратовац̑*,
предсòкратскѣ̑/предсòкратскѣ̑;
 „ТИТО”:
 ОР *антитѣтовскѣ̑*, али *пòсттитовскѣ̑*;
- у творби с префиксоидом:
 „ПОЗИТИВАН”:
 ОР *серопòзитѣван̑*, али *ѣлектропозитѣван̑*;
- у слагању с интерфиксом:
 „БРАТ”:
 РМС6 *другобрѣтучед(а)*, *трећебрѣтучед(а)*, али *првòбрѣтучед(а)/првобрѣтучед(а)*, *четвртòбрѣтучед(а)/четвртобрѣтучед(а)*;
 „СИВ”:
 РСЈ *челичносѣ̑в*, али *црндòсѣ̑в*;
 РМС6 *плáвосѣ̑в*, *чèличносѣ̑в*, али *црндòсѣ̑в*;
- у сложено-суфиксалној творби:
 ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТА*, *-ЕНТА*, *-АНСА* ИЛИ *-ЕНСА*:
 ОР *двокомпонѣнтан̑/двокомпонѣнтан̑*, али *компонѣнта̑*, *вишекомпонѣнтни̑*;
- у слагању с интерфиксом / сложено-суфиксалној творби:
 „РИМ”:
 ОР *зàпаднорѣмскѣ̑/западнорѣмскѣ̑*, али *познòрѣмскѣ̑/пòзнòрѣмскѣ̑*, *старòрѣмскѣ̑/стàрòрѣмскѣ̑*;
- у суфиксацији и префиксацији:
 ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТ*/*-ЕНТ* СА ЗНАЧЕЊЕМ ОСОБЕ:
 ОР (код оних из гнезда који се не наводе овде нема НСА):
 1) *дели(н)квѣнтан̑/дели(н)квѣнтан̑*, али *дели(н)квент̑*, *дели(н)квенткиња̑*, *дели(н)квентскѣ̑*;
 2) *интелигѣнтан̑/интелигѣнтан̑*, *интелигѣнтнòст̑/интелигѣнтнòст̑*, *интелигѣнтскѣ̑/интелигѣнтскѣ̑*, *неинтелигѣнтан̑/неинтелигѣнтан̑*, *неинтелигѣнтнòст̑/неинтелигѣнтнòст̑*, али *интелигѣнт̑*, *полуинтелигѣнт̑*;
 3) *интересàнтан̑/интересàнтан̑*, *интересàнтнòст̑/интересàнтнòст̑*, али *интересàнт̑*, *неинтересàнтан̑*;

- 4) *интрига̀нтан/интрига́нтан*, али *интрига̀нт*, *интрига̀нтица*, *интрига̀нткиња*, *интрига̀нтски*, *интрига̀нтство*;
- 5) *реконвалесцѐнтан/реконвалесце́нтан*, али *реконвалесцѐнт*, *реконвалесцѐнтски*;

ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТ/-ЕНТ* КОЈА НЕМА ЗНАЧЕЊЕ ОСОБЕ:

ОР (код оних из гнезда који се не наводе овде нема НСА):

- 1) *темпера̀мѐнтан/темпера́мѐнтан*, али *темпера̀мент*, *бестемпера̀ментан*, *бестемпера̀ментно̀ст*, *нетемпера̀ментан*, *темпера̀ментно̀ст*;
- 2) *халуџи́на̀нтно̀ст/халуџи́на́нтно̀ст*, али *халуџи́на̀нтски*/*халуџи́на̀нтски*;

ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТА*, *-ЕНТА*, *-АНСА* ИЛИ *-ЕНСА*:

ОР:

- 1) *варија̀нтан/варија́нтан*, *варија̀нтно̀ст/варија́нтно̀ст*, *инварија̀нтан/инварија́нтан*, али само *варија̀нта*, *инварија̀нта*, *подварија̀нта*;
- 2) *доминан̀тан/доминан́тан*, *доминан̀тно̀ст/доминан́тно̀ст*, *предоминан̀тан/предоминан́тан*, *предоминан̀тно̀ст/предоминан́тно̀ст*, али *доминан̀та*;

- у префиксацији и творби с префиксоидом:

„МОДЕРАН”:

ОР *хипермо̀дѐран/хипермо́дѐран*, али *по̀стмо̀дѐран*, *по̀стмо̀дѐрна*, *супермо̀дѐран*, *у̀лтрамо̀дѐран*;

- у префиксацији и слагању с интерфиксом:

„УСЛУГА”:

сва три речника имају *самоу̀слуга*, али *про̀тиву̀слуга*;

- у суфиксацији и слагању с интерфиксом:

„ГАЗДА”:

ОР *ку̀ћегазда̀рица/ку̀ћегазда́рица*, али *ку̀ћегазда*/*ку̀ћегазда*, *ку̀ћегазда̀ричин/ку̀ћегазда́ричин*, *ку̀ћегаздин/ку̀ћегаздин*;

„ИСПОВЕСТ ЕК.”:

РСЈ *веро̀исповѐст* ек., *само̀исповѐст* ек., али *веро̀дисповѐд* ек., *веро̀дисповѐдни* ек.;

„РОБЕН”:

РСЈ *једино̀ро̀ђе́н*³, али *ново̀ро̀ђе́нча̀д*, *ново̀ро̀ђе́нче*, *дру̀го̀ро̀ђе́ни*/*дру̀го̀ро̀ђе́ни*, *про̀во̀ро̀ђе́ни*/*про̀во̀ро̀ђе́ни*;

³ У Радосављевић 2022 погрешно наводимо да се око овог примера сви речници слажу око А1. Заправо, тако је било узимајући у обзир 2. издање РСЈ (из 2011. године), док се у 3. издању појављује измена са забележеним НСА.

- у префиксално-суфиксалној творби и сложено-суфиксалној творби:
„ВИЛИЦА”:
РСЈ *међувилични/међувѝлични*, али *горњовилични*;
- „ВРЕМЕ”:
ОР *старовремѝшан/староврѣмѝшан*, али *ѝзванвременски*, *ововременски*, *ондовременски/оновременски*, *старовременски*;
- „НАЦИЈА”:
РСЈ *многонационалан*, али *вишенационалан*, *једнонационалан*, *међунационални*;⁴
РМСБ *многонационалан*, али *вишенационалан*, *нднационални*;⁵
- „СТРАНКА”:
ОР *вишестраначки/вишестрѝначки*, али *ванстраначки*, *ванстранѝштво*, *вишестранѝче*, *двостраначки*, *ѝзванстраначки*, као и *једностраначки/једностраначки*, *међустраначки/међустраначки*, *унутарстраначки*, *ускостраначки/ѝскостраначки*;
- у творби с префиксоидом и слагању с интерфиксом:
„СКЛОПЉЕН”:
ОР *новосклопљен/новосклѝпљен*, али *пѝдусклопљен*;
- у творби с префиксоидом и срастању:
„(ПО)ШТОВАН”:
РСЈ *многондѝшовѝни*, али *високондѝшовѝн*;
РМСБ *велѣпоштовѝн/велѣдѝшовѝн*, али *велѣштовѝн/велѣштовѝн*, *високондѝшовѝн*, *високдѝшовѝн*, *мндѣпоштовѝни*;⁶
- у суфиксацији, префиксацији и творби с префиксоидом:
ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТ/-ЕНТ* КОЈА НЕМА ЗНАЧЕЊЕ ОСОБЕ:
ОР (код оних из гнезда који се не наводе овде нема НСА): *бриљѝнтан/бриљѝнтан*, *бриљѝнтност/бриљѝнтност*, *небриљѝнтнѝст/небриљѝнтнѝст*, али *брилијѝнт*, *полубрилијѝнт*;
- ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ПРИДЕВ НА *-АНТАН* И *-ЕНТАН* И ПРЕМА КОЈЕМ ПОСТОЈИ ИМЕНИЦА НА *-АНЦА/-АНЦИЈА*, *-ЕНЦА/-ЕНЦИЈА*:
ОР
1) све на *-валѣнтан/-валѣнтан*, *-валѣнтност/-валѣнтнѝст* ОСИМ *валѣнца* и *нееквивѣлѣнтан*;

⁴ Уп. и *ѝнтернационалан*.⁵ В. фусноту 4.⁶ Белићев пример за А4 (Белић 1951).

- 2) све на *-консеквѐнтан/-консеквѐнтан, -конзеквѐнтан/-конзеквѐнтан, -консеквѐнтнѐст/-консеквѐнтнѐст* и *-конзеквѐнтнѐст/конзеквѐнтнѐст* осим *конзеквѐнца, конзеквѐнца* и *неконсеквѐнца*;
- у суфиксацији, префиксацији и слагању с интерфиксом:
„УПРАВА”:
ОР *самоу̀права*, али *са̀моуправнѝ, несамодуправнѝ/нѐсамоуправнѝ*;
 - у суфиксацији, префиксално-суфиксалној творби и творби с префиксоидом:
ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТА, -ЕНТА, -АНСА* ИЛИ *-ЕНСА*:
ОР *ренесанса/ренесанса, неоренесанса/неоренесанса*, али *доре-нѐсанснѝ, ренѐсанснѝ, неоренѐсанснѝ*;
 - у префиксацији, префиксално-суфиксалној и сложено-суфиксалној творби:
„РАГ”:
ОР *постхладнѐратовскѝ/постхладнорѐтовскѝ, хладнѐратнѝ/хладнорѐтнѝ, хладнѐратовскѝ/хладнорѐтовскѝ*, али *ан̀тиратнѝ, овѐратнѝ, прѐтивратнѝ, прѐтивуратнѝ, хладнѐратничкѝ* и *међуратнѝ/међуратнѝ*;
 - у суфиксацији, творби с префиксоидом и слагању с интерфиксом:
„КАТОЛИК”:
ОР *гркокѐтоликиња, гркокѐтоличкѝ, римокѐтоликиња, римокѐтоличкѝ, старокѐтоличкѝ*, али *гр̀кокатолик, рѝмогатолик, ста̀рогатолик, нѐокатоличкѝ*;
 - „МОЋ”:
ОР *са̀мопомѐћ/самопѐмѐћ*, али *вѐлемѐћ*, као и *велѐмоћан/вѐлемоћан, велѐмоћнѐст/вѐлемоћнѐст*;
 - „ПРОДАЈА”:
РСЈ *купопрѐдаја, малѐпродаја/малопрѐдаја, малѐпрѐдајнѝ/малопрѐдајнѝ*, али *вѐлепрѐдаја*;
 - „УЧЕН”:
РМСБ *велѐучен/велеу̀чен, велеу̀ченост/велеу̀ченѐст*, али *великѐучен, високѐучен, високѐученѐст*, а *надриу̀ченѐст*;
ОР *велеу̀чен/велеу̀чен*, али *високѐучен, високѐученѐст, дубокѐучен*, а *надриу̀чен, надриу̀ченѐст*;

- у суфиксацији, слагању с интерфиксом и сложено-суфиксалној творби:
„ВЛАСНИК”:
ОР *приватновласничкӣ*, али *бродовласништво*, *земљовласник*, *земљовласница*, *робовласник*, *робовласништво*, *самовластан*, *самовласник*, *самовласница*, *самовласничкӣ*;
- у префиксацији, творби с префиксоидом и слагању с интерфиксом:
„активан”:
ОР *радноактиван*, *нерадиоактиван/нерадиоактиван*, *хиперактиван*, али *ретроактиван*;
- у суфиксацији, творби с префиксоидом и сложено-суфиксалној творби:
„ТАЛАС”:
РСЈ *дуготаласни*, *краткоталасни/краткоталасни*, али *ултракраткоталасни*, а *микроталас*, *микроталасни*;
ОР *црноталасни*, *краткоталасни/краткоталасни*, *микроталасни/микроталасни*, *средњоталасни/средњоталасни*, *ултракраткоталасни/ултракраткоталасни*, али *микроталас*;
- у слагању с интерфиксом, срастању и суфиксацији / сложено-суфиксалној творби:
„УГАО”:
ОР *многдугаонӣ*/*многдугаонӣ*, *многдугаоник*/*многдугаоник* (исто за *осмо-*, *пето-*, *право-*, *четворо-*, *шесто-*, *широко-*), али *вишедугаонӣ*, *многдугао*, *осмдугао*, *петдугли*, *правдугао*;
- у творби с префиксоидом, префиксацији / префиксално-суфиксалној творби, и слагању с интерфиксом / сложено-суфиксалној творби:
„КУЛТУРА”:
ОР *монокултурни*, али *антикултуран*, *мултикултуралан*, *мултикултуран*, *надрикултуран*, *полукултуран/полукултуран*, а *висококултуран*;
- у префиксацији, суфиксацији, творби с префиксоидом и сложено-суфиксалној творби:
„СТЕПЕН”:
ОР *четвртстепенӣ* (прид.), али *високостепенӣ/високостепенӣ* (прид.), *другостепенӣ/другостепенӣ* (прид.), *нижестепенӣ/нижестепенӣ* (прид.), *првостепенӣ/првостепенӣ* (прид.), затим *вишестепеност*, *вишестепенӣ* (прид.), *нискодстепен* (прид.), *једностепен* (прид.), *петостепен* (прид.), *седмостепен* (прид.), *четворостепен* (прид.), онда *пдлустепен*, и *међустепенӣ/међустепенӣ*;

- у суфиксацији, творби с префиксоидом, слагању с интерфиксом и сложено-суфиксалној творби:
„МИСАО”:
ОР *новосмйшљен*, али *дубокѡмислен*, *дубокѡмисленѡст*, *једнѡмшљенйк*, *пѡлумйсаѡ*;
- у слагању с интерфиксом / срастању, и суфиксацији / творби с префиксоидом:
„АКУМУЛАЦИЈА”:
РСЈ *високоѡкумулятйван*, али *тѣрмоѡкумуляциѡнй*;
- у суфиксацији, префиксацији, префиксално-суфиксалној творби, творби с префиксоидом и слагању с интерфиксом:
„ПРИВРЕДА”:
РСЈ *електропрйвреда*, *електропрйвреднй*, *пољопрйвреда*, *пољопрйвреднйк*, *пољопрйвредничкй*, *пољопрйвреднй*, *водѡпривреда*/*водопрйвреда*, *водѡпривреднй*/*водопрйвреднй*, али *нѣпољопривреднй*;
ОР *водопрйвреда*, *водопрйвреднй*, *електропрйвреда*, *електропрйвреднй*, *ловнопрйвреднй*, *пољопрйвреда*, *пољопрйвреднйк*, *пољопрйвредничкй*, *пољопрйвреднй*, *непољопрйвреднй*, али *вѡнпривреда*, *вѡнпривреднй*, *лѡвопривреда*;
- у суфиксацији, префиксално-суфиксалној творби, творби с префиксоидом, слагању с интерфиксом и срастању:
„ЧОВЕК/ЉУДИ”:
ОР *богѡчѡвечан* ек., али *Богѡчовек* ек., затим *дубокољѡдскй*, *изванљѡдскй*, *исподљѡдскй*, *опителљѡдскй*, *широкољѡдскй*, а *мѣђуљѡдскй*, *пѡлучовек* ек.;
- у префиксацији, суфиксацији, префиксално-суфиксалној творби, творби с префиксоидом и сложено-суфиксалној творби:
„СТАНИЦА”:⁷
РСЈ *траѣфостаница*/*трафостѡница*, али *мѣђустанлица*, *мѣђустаничнй*;
ОР *једнѡстаничан*/*једностѡничан*, *мѣђустанлица*/*мѣђустанница*, али *мѣђустаничнй*, *трафостѡница*/*траѣфостаница*;
- у суфиксацији, префиксацији, префиксално-суфиксалној творби, творби с префиксоидом, слагању с интерфиксом и сложено-суфиксалној творби:
„СРБИН”:
РМСБ и ОР *хрѡѡтскѡсрпскй*;

⁷ Односи се само на четвороакцентатске говорнике који полазну реч изговарају с акцентом *стѡница*.

РМС6 *лужичкосрпскӣ/лужичкосрѣпскӣ, старосрпскӣ/старосрѣпскӣ, унутарсрпскӣ/унутарсрѣпскӣ*, али *великодсрбин, великодсрпскӣ, великодсрпство/великосрпство, наздвисрпскӣ, новосрпскӣ/новосрѣпскӣ, славеносрпскӣ*;

ОР *славеносрпскӣ/славеносрѣпскӣ, славеносрѣпскӣ/славеносрѣпскӣ*, али *аѣтисрбин, аѣтисрпскӣ, великодсрбин/вѣликосрбин, великодсрпскӣ/вѣликосрпскӣ, великодсрпство/великосрпство, прдсрпскӣ/прдсрпскӣ*.

2.1.2. Од свих недоследности у обради НСА које ће бити приказане у овом раду, недоследност у њиховом бележењу оставља најдубље последице по прозодијску норму, будући да доводи до произвољне – лексемске, а не системске – и тиме сасвим неоправдане забране НСА у приказаним контекстима.

2.2. Избор А1 : А4

И А1 и А4 представљају преношење акцента с изворног слога, само потпуно другачије по фонолошкој природи. А1 је, свакако, добро познато и широко распрострањено новоштокавско метатонијско преношење (о најважнијим цртама у: Јокановић Михајлов 2012: 23–31), које и из синхронијске перспективе функционише као активан процес у многим контекстима (у творби речи, нпр., потпуно доследно у префиксацији глагола, в. Николић 1970: 99–100) и које подразумева извесно памћење позиције пренесеног силазног акцента, будући да је иктус увек за само један слог испред њега. С друге стране, А4 у творби речи помера акценат уз леву ивицу независно од позиције акцента мотивне речи, али и независно од његовог квалитета, што макар у случају мотивних речи с узлазним акцентом наводи на тумачење да је реч о брисању акцента основе, нпр. у префиксацији именица (Радосављевић 2019: т. 1.1.1.2 и 1.2.2.2).

Лексикограф је у следећим контекстима био решен да пренесе акценат, само недоследно по природи преношења:

- у префиксацији:
„ПОСТАЈА”:
РМС6 *нӯспостаја*, али *међупостаја/мѣђупостаја*;
- у творби с префиксоидом:
„СТИХ”:
сва три речника: *пдлустих*, али *акрдстих/акростих*;
- у сложено-суфиксалној творби:
„НАМЕНА”:
ОР *вишєнѣменскӣ ек.*, али *стрдгонѣменскӣ ек.*;

- у суфиксацији / творби с префиксоидом:
„ГРАД”:
РМСБ и ОР *п̀лу̀градскѝ*, али *вел̀градскѝ/в̀елеградскѝ*;
- у суфиксацији и префиксацији:
„ПУНКТ”:
ОР *к̀онтрапункт*, *к̀онтрапунктнѝ*, *к̀онтрапунктскѝ*, али *контрапунктовати*;
- „УПРАВА”:
ОР *с̀амоуправнѝ*, али *несам̀оуправнѝ/н̀есамоуправнѝ*;⁸
- у суфиксацији и творби с префиксоидом:
„МОЋ”:
РМСБ *в̀елем̀оћ*, *вел̀емоћан/в̀елемоћан*, *вел̀емоћн̀ост*;
ОР *в̀елем̀оћ*, *вел̀емоћан/в̀елемоћан*, *вел̀емоћн̀ост/в̀елемоћност*;
- „СВЕСТ” ЕК.:
сва три речника дају *п̀лу̀свестан* ек., РМСБ и ОР још *п̀лу̀несвест* ек., *п̀лу̀свѣст* ек., а сва три дају *сам̀д̀свесн̀ост/с̀амо-свесн̀ост*;
- „СПРАГ”:
РМСБ *п̀лу̀спрат*, али *међ̀успрат/м̀еђ̀успрат*;
ОР *п̀лу̀спрат*, али *међ̀успратнѝ/м̀еђ̀успратнѝ*;
- у суфиксацији и слагању с интерфиксом:
„СЛИКАР”:
РМСБ *сит̀н̀д̀слик̀ар*, али *соб̀д̀слик̀ар/с̀д̀бослик̀ар*, *соб̀д̀слик̀арскѝ/с̀д̀бослик̀арскѝ*;
- у префиксацији и творби с префиксоидом:
„КОРАК”:
ОР *п̀лу̀кор̀аќ*, али *међ̀у̀кор̀аќ/м̀еђ̀у̀кор̀аќ*;
- у префиксално-суфиксалној творби и сложено-суфиксалној творби:
„ШКОЛА”:
ОР *ниж̀д̀школскѝ*, *средњ̀д̀школскѝ*, али *изв̀аниколскѝ/ѝзваниколскѝ*, *м̀еђ̀ушколскѝ*;
- у творби с префиксоидом и сложено-суфиксалној творби:
„НОЋ”:
РМСБ и ОР *виш̀еноћнѝ*, али *пол̀у̀ноћнѝ/п̀д̀лу̀ноћнѝ*;

⁸ Уп. и *само̀управа*, већ поменуто у т. 2.1.1.

- у суфиксацији, префиксацији и сложено-суфиксалној творби:
„ЛЕТО”:
ОР *малòлетство, младòлетан, непунòлетнòст* ек., али *малòлетан/мáлолетан, малòлетнìк/мáлолетнìк, малòлетница/мáлолетница, малòлетничкì/мáлолетничкì, малòлетнòст/мáлолетнòст, пунòлетан/пўнолетан, пунòлетница/пўнолетница, пунòлетнìк/пўнолетнìк, пунòлетнòст/пўнолетнòст* ек.;
- у суфиксацији, творби с префиксоидом, сложено-суфиксалној творби и конверзији:
„УМ”:
РСЈ *велèуман, високòуман, дубокòуман, ситнòуман*, али *оштрòуман/дштроуман, оштрòумнòст/дштроумнòст*;
РМС6 *велèум, велèуман, дубокòуман, дубокòумнòст, оштрòуман, оштрòумнòст, ситнòуман*, али *дштроумно*;
ОР *велèум, велèуман*, али *високòуман/вйсокоуман, дубокòуман/дўбокоуман, дубокòумнòст/дўбокоумнòст, оштрòуман/дштроуман, оштрòумнòст/дштроумнòст, ситнòуман/сйтнууман*.

2.3. ПРИМЕНА А3

2.3.0. Када говорници кратки НСА чврсто везују за изворни слог, лексикограф се у адаптацији, радије него да акценат пренесе, радо одлучује за остављање акцента на истом слогу уз промену квалитета, чиме се формално задовољава прокламовано правило. Квантитативним резултатима из Радосављевић 2022 и Дијаграма 1 у т. 3 показује се да А3, по широкој лепези творбених начина у којима га примећујемо, спада у распрострањеније и разноврсније примењене поступке. Најмања перцептивна разлика, поготову на пенултими, може чинити овај поступак пријемчивијим за говорничково ухо од других.

2.3.1. Јасно је да недоследност А1 : А3 произлази из дилеме лексикографа да ли да пренесе кратак НСА, што доводи до, изузимајући чување НСА из т. 2.1, најзаступљенијег нестабилног односа у корпусу:

- у суфиксацији:
ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА -АНТ/-ЕНТ СА ЗНАЧЕЊЕМ ОСОБЕ:
 - 1) РМС6 *абитуријент, абитуријентница, абитуријентскì, али абитуријенткиња/абитуријенткиња*;
 - 2) РМС6 *ађутант, ађутантов, ађутантскì, али ађутантство/ађутантство*;
 - 3) РСЈ *делìнквент, делìнквентан, делìнквентскì, али делìнквентница/делìнквèнтица, делìнквенткиња/делìнквèнтикиња*; РМС6 *делì(н)квент, делì(н)квентскì, делì(н)квентница, али делì(н)квенткиња/дели(н)квèнтикиња*;

- 4) ОР *интригант*, *интригантица*, *интриганткиња*, *интригантски*, али *интригантство*, *интригантан/интригантан*;
- 5) РМС6 *кореспондент*, *кореспондентан*, али *кореспонденткиња/кореспонденткиња*;
- 6) РМС6 *лаборант*, *лаборантски*, али *лаборанткиња/лаборанткиња*;
- 7) РМС6 *реконвалесцент*, *реконвалесцентски*, али *реконвалесцентан*; ОР *реконвалесцент*, *реконвалесцентски*, али *реконвалесцентан/реконвалесцентан*;
- 8) РСЈ *референт*, *референтица*, али *референткиња/референткиња*; РМС6 *референт*, *референтица*, *референтски*, али *референткиња*;
- 9) РСЈ и РМС6 *трафикант*, *трафикантица*, *трафикантски*, али *трафиканткиња/трафиканткиња*;

ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА -АНТА, -ЕНТА, -АНСА ИЛИ -ЕНСА:

- 1) РМС6 *гувернантица*, *гувернантка*, али *гувернанта/гувернанта*;
- 2) РСЈ *секантан*, *секантност*, али *секанта/секанта*; РМС6 *секантан*, *секантност*, али *секанта/секанта*;

„ГЕСТАПО“:

РСЈ *Гестапо*, али *гестаповац*, *гестаповски*;

- у сложено-суфиксалној творби:

ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА -АНТА, -ЕНТА, -АНСА ИЛИ -ЕНСА:

ОР *вишекомпонентни*, али *компонента*, *двокомпонентан* (поред дублетног *двокомпонентан*, поменутог у т. 2.1.1);

„МЕСЕЦ“ ЕК.:

РСЈ *десетомесечни* ек., али *вишемесечни* ек., *једномесечни* ек.;

- у суфиксацији и префиксацији:

ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА -АНТ/-ЕНТ СА ЗНАЧЕЊЕМ ОСОБЕ:

РСЈ *конкурент*, *конкуренткиња*, али *конкурентност*, *конкурентан/конкурентан*, *конкурентски/конкурентски*;

РМС6 *конкурент*, *конкурентица*, *конкуренткиња*, *конкурентски*, али *конкурентан*;

ОР *конкурент*, *конкуренткиња*, *конкурентски*, али *конкурентан/конкурентан*, *конкурентност/конкурентност*, *неконкурентан/неконкурентан*, *неконкурентност/неконкурентност*;

ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА -АНТ/-ЕНТ КОЈА НЕ ОЗНАЧАВА ОСОБУ:

ОР *транспарент*, али *нетранспарентан*, *транспарентан/транспарентан*, *транспарентност/транспарентност*;

- у суфиксацији и префиксацији / префиксално-суфиксалној творби:
ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТ/-ЕНТ* СА ЗНАЧЕЊЕМ ОСОБЕ:
РСЈ *шпекулант, шпекулантица, шпекулантски*, али *шпекулантство, шпекуланткиња/шпекуланткиња*;
ОР *шпекулант, антишпекулантски, шпекулантица, шпекуланткиња, шпекулантски*, али *шпекулантство*;
- у префиксално-суфиксалној и сложено-суфиксалној творби:
„СВЕТ” ЕК.:
ОР *вансветскӣ ек., великосветскӣ ек., овосветскӣ ек.*, али *белдсветскӣ ек.*;
„СТРАНКА”:
РМСБ *међустраничкӣ, али ванстраначкӣ, ванстранаштво, двостраничкӣ, изванстраначкӣ, једностраначкӣ*;
- у суфиксацији и слагању с интерфиксом:
„РОЂЕН”:
РСЈ *новорођенчад, новорођенче*, али *другорођенӣ/другорођенӣ, прворођенӣ/прворођенӣ*;⁹
РМСБ *високорођенӣ, јединорођен, једнорођенӣ, новорођен, новорођевица*, али *другорођенӣ/другорођенӣ, прворођенӣ/прворођенӣ, слепорођенӣ/слепорођенӣ ек.*
ОР *другорођенӣ/другорођенӣ, јединорођен/јединорођен, прворођенӣ/прворођенӣ, слепорођенӣ/слепорођенӣ ек.*, али *новорођенчад*;
- у суфиксацији и сложено-суфиксалној творби:
„СТЕПЕН”:
РСЈ *првостепенӣ (прид.)*, али *вишестепеност, вишестепенӣ (прид.)*, *другостепенӣ (прид.)*;
- у суфиксацији, префиксацији и творби с префиксоидом:
ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТ/-ЕНТ* КОЈА НЕМА ЗНАЧЕЊЕ ОСОБЕ:
1) РСЈ *бриљантан*, али *бриљантност/бриљантност*;
РМСБ *брилијант, полубрилијант*, али *бриљантност, бриљантан/бриљантан*;
ОР *брилијант, полубрилијант*, али *бриљантан/бриљантан, бриљантност/бриљантност, небриљантност/небриљантност*;
2) РСЈ *темперамент, темпераментност*, али *темпераментан*;
РМСБ *темперамент*, али *темпераментан, темпераментност, бестемпераментан/бестемпераментан*;

⁹ Поред *јединорођен*, поменутог у т. 2.1.1.

ОР *темперамент, бестемпераментан, бестемпераментност, нетемпераментан, темпераментност, али темпераментан/темпераментан;*

- у суфиксацији, префиксално-суфиксалној творби и творби с префиксоидом:

ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТА, -ЕНТА, -АНСА* ИЛИ *-ЕНСА*:

РСЈ и РСБ6 *ренесансни, али ренесанса;*

ОР *доренесансни, неоренесансни, ренесансни, али ренесанса/ренесанса, неоренесанса/неоренесанса;*

ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ИМЕНИЦА НА *-АНТ/-ЕНТ* СА ЗНАЧЕЊЕМ ОСОБЕ:

РСБ6 *интелигент, полуинтелигент, али интелигентан, интелигентност;*

ОР *интелигент, полуинтелигент, али интелигентски/интелигентски, неинтелигентан/неинтелигентан, неинтелигентност/неинтелигентност, интелигентан/интелигентан, интелигентност/интелигентност;*

- у суфиксацији, творби с префиксоидом и слагању с интерфиксом / срастању:

„учен”:

РСБ6 *велеучен* (поред дублетног *велеучен*, поменутог у т. 2.1.1) *велеученост* (поред дублетног *велеученост*, поменутог у 2.1.1), *великоучен, високоучен, високоученост, али надриученост;*

ПОЛАЗНА РЕЧ ЈЕ ПРИДЕВ НА *-АНТАН/-ЕНТАН* ПРЕМА КОЈЕМ ПОСТОЈИ ИМЕНИЦА НА *-АНЦА/-АНЦИЈА, -ЕНЦА/-ЕНЦИЈА*:

РСЈ *валентан, валентност, амбивалентан, амбивалентност, бивалентан, еквивалентан, еквивалентност, ковалентан, али двовалентан/двовалентан, двовалентност/двовалентност, једновалентан/једновалентан, четворовалентан/четворовалентан;*

РСБ6 *валентност, еквивалентан, еквивалентност, једновалентан, ковалентан, нултовалентан, али валентан/валентан, високовалентан/високовалентан, двовалентан/двовалентан, четворовалентан/четворовалентан;*

ОР *нееквивалентан, али* (поред дублетног НСА) *валентан, валентност, амбивалентан, амбивалентност, бивалентан, двовалентан, двовалентност, еквивалентан, еквивалентност, једновалентан, једновалентност, ковалентан, неједновалентан, нулавалентан, нултовалентан, поливалентан, поливалентност, четворовалентан;*

- у суфиксацији, слагању с интерфиксом, срастању и сложено-суфиксалној творби:

„УГАО”:

РСЈ *многòугао, осмòугао, осмòугаонї, осмòугаонїк, петòуглї, петòугаонї, шестòугаонї, четворòугаонї, шестòугаонїк*, али *многòуғаонї, осмòуғаонїк, правоугао, правоугаонї*;

РМСБ *многòугао, осмòугао, осмòугаонї, петòуглї, правòугао, правòугаонї, петòугаонї, петòугаонїк, четворòугаонї, шестòугаонї, шестòугаонїк*, али *многòуғаонї, многòуғаонїк, правоугаонїк*.

2.3.2. Оба поступка имају своје предности – метатонијски процес је данас системски заступљенији и органски процес, док у корист АЗ иде осетљивост многих говорника на померање места акцента у речи. Из наставног искуства стекли смо утисак да сви иронични изговорени адаптирани НСА долазе управо из сфере метатонијског преношења, а да АЗ запајају само говорници с најфинијим слухом и језичким осећањем. То може дати повода лексикографу да га употребљава у свим контекстима где метатонија није са сигурношћу и са ширим простирањем потврђена у узусу.

Именице на *-ант* и *-ент* пружају две могућности за адаптацију, од којих се, вођена најпре правилом о забрани на финалном слогу, редовно употребљава само једна – доследно А1 и тиме фиксиран акценат на истом слогу основе, нпр. *кореспòндент-кореспòндента* – док остаје неискоришћена згодна могућност да се оне могу уклопити у тип *живот-живòта: кореспòндент-кореспòндента*.

2.4. НЕДОСЛЕДНО НАВОЂЕЊЕ ДВАЈУ АКЦЕНАТА У СЛОЖЕНИЦАМА

Иако је појава два акцента у речи (где се онај први може реализовати и као секундарни¹⁰ акценат) одавно регистрована и објашњена као природна и непроблематична за прозодијски систем, осим у случајевима када је само последица артикулационе несигурности говорника (Јокановић Михајлов 2012: 66–73), лексикографи ипак нису склонили да их обележавају чак ни у сложеницама нити у образовањима с префиксоидом, и када то чине, често не бивају доследни:

- у творби с префиксоидом:

„КЊИГА”:

РМСБ *на̀дрикн̑їжѣвн̑їк*, али *на̀дрикн̑їга*;

- у слагању с интерфиксом и сложено-суфиксалној творби:

„ПРАВО”:

РСЈ *мѐђуна̀ро̀дно̀пра̀вн̑ї*, али код других од основе *прав-* не;

¹⁰ У србистици је уведен термин „побочни акценат” (Маројевић 2011).

РМС6 *жє̀нидбє̀нопр̑внї̑, мє̀ђун̑роднопр̑внї̑*¹¹, *на̀следнопр̑внї̑/на̀следнопр̑внї̑* ек., али код других од основе *прав-* не;
 ОР *на̀следнопр̑внї̑/на̀следнопр̑внї̑* ек. и *у̀ставнопр̑внї̑/у̀ставнопр̑внї̑*, али код других од основе *прав-* не;

„СРБИН”:

РМС6 *хр̑в̑тскоср̑пскї̑*, али *л̑жичкосрпскї̑/лужичкоср̑пскї̑*.

Морфолошка и правописна сраслост речи не условљава њено поклапање с прозодијском целином с максимално једним акцентом, те нема препрека за доследно и опсежније бележење два акцента у лексеми где год се они очигледно јављају у узусу. Код НСА на првом слогу друге основе то је, разуме се, и нарочито згодно јер је његова позиција за прозодијски систем у том случају суштински заправо иницијални, а не медијални слог (уп. Дешић 2018), те питање адаптације нема потребе ни постављати.

2.5. На знатно мањем броју примера примећујемо и друге комбинације недоследног спровођења поменутих поступака адаптације:

2.5.1. недоследност у избору А3 : А4:

- у префиксално-суфиксалној творби и сложено-суфиксалној творби „НАЦИЈА”:

РСЈ *јє̀днoна̀цион̑лан*, али *мє̀ђуна̀цион̑лнї̑*¹²

РМС6 *вишє̀на̀цион̑лан* према *ин̑терна̀цион̑лан*;

2.5.2. недоследност у избору А1 : А6:

- у творби с префиксоидом:

„БАКОН”:

РМС6 *̀арци̑ђакон*, али *архи̑ђакон/̀архи̑ђакон*;

- у префиксално-суфиксалној творби, слагању с интерфиксом и сложено-суфиксалној творби:

„ШКОЛА”:

РМС6 *вишє̀школскї̑, нижє̀школскї̑, нижд̑школскї̑, седм̑школскї̑, сред̑њд̑школскї̑*, али *изв̑анишколскї̑*;

2.5.3. недоследност у избору А3 : А6:

- у творби с префиксоидом:

„БИСКУП”:

РМС6 *̀арци̑бискуп*, али *архи̑бискуп*;

¹¹ Биће да је омашка *мє̀ђун̑роднопр̑внї̑*.

¹² Уп. и *ин̑терна̀цион̑лан*.

2.5.4. НЕДОСЛЕДНОСТ У ИЗБОРУ А1 : А3 : А4:

- у суфиксацији:
„ГЕСТАПО“:
РМСБ *Геста̀пō/Гѣста̀по*, али *гѣста̀повац/гѣста̀повац, гѣста̀повскї/гѣста̀повскї*;
- у творби с префиксоидом:
„ПЛАЗМА“:
РСЈ *прот̀плазма*, али *ендопла̀зма, катапла̀зма, цитопла̀зма*;
РМСБ *ката̀плазма, прот̀плазма*, али *неопла̀зма*;
ОР *ендопла̀зма, идиола̀зма, катапла̀зма, неопла̀зма, неуропла̀зма, протопла̀зма, цитопла̀зма*, али *ѣктоплазма*;
- у суфиксацији и слагању с интерфиксом / срастању:
„ПРОДАЈА“:
РМСБ *мал̀продаја/малопр̀одаја, мал̀продѣјнї/малопр̀одѣјнї*, али *кунопр̀одаја/к̀упнопродаја*;
- у творби с префиксоидом и срастању:
„(ПО)ШТОВАН“:
РМСБ *високо̀по̀штовѣн*, али *високо̀штовѣн, мнѣгопо̀штовѣнї, велѣ̀штовѣн/вѣлештовѣн* и (дублетно с чувањем НСА, поменути у т. 2.1.1) *велѣ̀поштовѣн*;
- у суфиксацији, творби с префиксоидом и сложено-суфиксалној творби:
„ГАЛАС“:
РСЈ *ултракратко̀талѣснї*, али *мїкρὸталѣс, мїкρὸталѣснї*, а (дублетно с чувањем НСА, поменути у т. 2.1.1) *кратко̀талѣснї*;

2.5.5. НЕДОСЛЕДНОСТ У ИЗБОРУ А1 : А3 : А4 : А6:

- у префиксацији, творби с префиксоидом и сложено-суфиксалној творби:
„ВРЕМЕ“:
РМСБ *староврѣ̀мѣшан*, али *стар̀временскї, међу̀времену* итд., *полу̀времена/п̀длувремена* итд., и *оно̀временскї/о̀новременскї*;

2.6. ПРОБЛЕМ ЧУВАЊА АКЦЕНТА САМО ПРВЕ МОТИВНЕ РЕЧИ

2.6.1. Следећи примери у слагању с интерфиксом и сложено-суфиксалној творби представљају несумњиве потврде посебног вида адаптације – када се у сложеницама задржава акценат само прве мотивне речи:

- „КУЛТУРА“:
ОР *висо̀кокулт̀уран*;

„НАЦИЈА”:

ОР *ѣнонационѣлѣн*;

ОР *рѣдноактѣван*;

„ПРАВО”:

РСЈ и ОР *међунѣроднопрѣвнѣ*;¹³

РСМБ *нѣследнопрѣвнѣ/нѣследнопрѣвнѣ* ек.;

„Рим”:

ОР *зѣпаднорѣмскѣ* (дублетно с *западнорѣмскѣ*, поменути^м у т. 2.1.1).

Забележене ликове сматрамо изразито неприродним за изговор и препоручујемо да се поступак строго избегава – ако се код сложеница у узусу чува акценат прве мотивне речи који је дуг и(ли) ван иницијалног слога, сматрамо да се тада обавезно реализују два акцената, нпр. *зѣпаднорѣмскѣ*, *међунѣроднопрѣвнѣ*, *рѣдноактѣван* и сл., и у тим случајевима нема препреке да се у речницима бележе оба акцената (в. т. 2.4).

2.6.2. С друге стране, примери с кратким акцентом на иницијалном слогу који се поклапа с акцентом прве мотивне речи, какве у великом броју срећемо у следећем творбеном гнезду:

- у префиксацији / префиксално-суфиксалној творби и сложено-суфиксалној творби:

„ПРАВО”:

РСЈ *грѣђанскопрѣвнѣ*, *дрђжавопрѣвнѣ*, *јѣвнопрѣвнѣ*, *мѣничнопрѣвнѣ* ек., *прѣвѣтнопрѣвнѣ*, *прѣтивпрѣван* према *дрђжавнопрѣвнѣ* (поред примера из претходне тачке и т. 2.1.1);

РСМБ *грѣђанскопрѣвнѣ*, *јѣвнопрѣвнѣ*, *прѣвѣтнопрѣвнѣ*, *прѣтивпрѣван*, *прѣдупрѣвнѣ*, према *кѣзненоспрѣвнѣ*, *крѣвичнопрѣвнѣ* (поред примера из претходне тачке и т. 2.4);

нису прозирни – појава кратког акцената на иницијалном слогу као вид неутрализације НСА није присутна само у сложеницама, али и код сложеница кратки акценат на иницијалном слогу често није и акценат њене прве мотивне речи. Дакле, може бити да је реч само о привидном подударању.

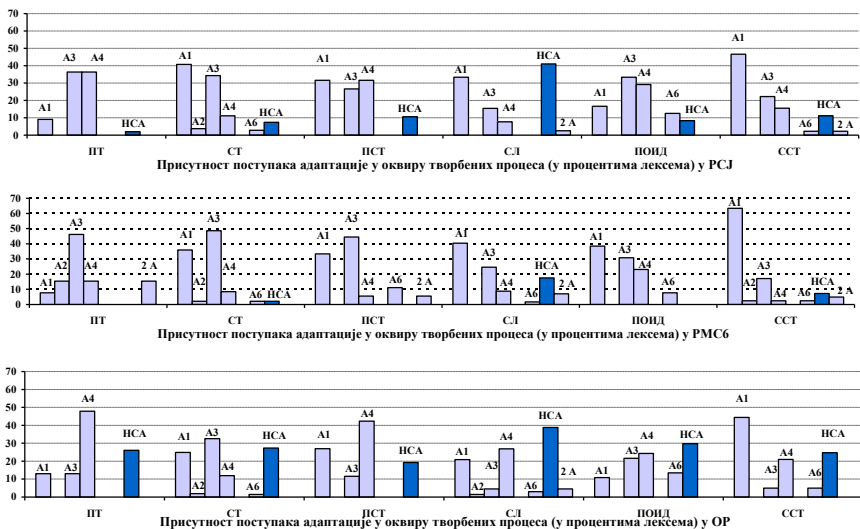
3. НЕСЛАГАЊА МЕЂУ РЕЧНИЦИМА

У једном броју лексема у склопу регистрованих творбених гнезда уочи-ли смо неслагања међу лексикографским решењима датим у анализираним речницима. У Дијаграму 1 представљамо квантитативне односе заступљених

¹³ По свему судећи, и у РСМБ, биће да је омашка *међунѣроднопрѣвнѣ*.

поступака у примерима с неподударањем, како би се могао стећи бољи увид о тенденцијама у оквиру сваког засебног речника. Скраћенице означавају следеће: ПТ: префиксација; СТ: суфиксација; ПСТ: префиксално-суфиксална творба; СЛ: слагање с интерфиксом; ПОИД: творба с префиксоидом; ССТ: сложено-суфиксална творба; НСА означава број примера с чувањем НСА; ознаке А1–А6 и 2 А су објашњене у т. 1.6 под 1.

Дијаграм 1. *Поступци адаптације у оквиру творбених начина код неподударња у предложеним решењима (у процентима лексема)*

4. ЗАКЉУЧАК

4.1. Недоследности у лексикографској обради акцента лексема са силазним акцентом ван иницијалног слога у узусу четвороакцентских говорника уочене су у творбеним гнездима са следећим полазним мотивним речима:

- именичким: именицама на *-ант/-ент* са значењем особе, именицама на *-ант/-ент* које немају значење особе, именицама на *-анта, -ента, -анса* и *-енса*, затим *акумулација, бискуп, брат, вилица, власник, време, газда, гестапо, град, ђакон, исповест ек. / исповед ек., католик, квалитет, књига, корак, култура, лето, махагони, месец ек., мисао, моћ, намена, нација, ноћ, плазма, порођај, постаја, право, привреда, продаја, пункт, рат, Рим, свест ек., свет ек., сликар, Сократ, спрат, Србин, станица, степен, стих, странка, талас, Тито, угао, ум, управа, услуга, човек/људи и школа;*

- 2) придевским: придевима на *-антан* и *-ентан* према којима постоји именица на *-анца/-анција*, *-енца/-енција*, затим придевима страног порекла *активан*, *модеран* и *позитиван*, и придевима (*по*)*штован*, *рођен*, *сив*, *склопљен*, *учен*.

4.2. Као најзаступљенији видови прозодијске недоследности издвајају се (редоследом по броју забележених лексема):

- 1) избор између бележења или адаптирања НСА;
- 2) конкуренција метатонијског преношења и корекција квалитета кратког силазног акцента на истом слогу;
- 3) конкуренција метатонијског преношења и краткосилазног акцента на иницијалном слогу.

4.3. У оквиру анализираних творбених гнезда регистрован је одређен број лексема у којима се речници не слажу око предложених решења. Квантитативном анализом конкурентних решења долази се до следећих заључака који се тичу тенденција о примени одређених поступака адаптације у оквиру речника:

- 1) НСА најчешће бележи ОР;
- 2) НСА се у свим речницима најчешће бележе у слагању с интерфиксом;
- 3) након слагања с интерфиксом, лексеме са означеним НСА присутне су у овим творбеним начинима према заступљености (од најзаступљенијих ка најслабије заступљеним):
 - 3а) у РСЈ: префиксално-суфиксална творба и сложено-суфиксална творба > творба с префиксоидом > суфиксација > префиксална творба;
 - 3б) у РСМ6: сложено-суфиксална творба > суфиксација;
 - 3в) у ОР: творба с префиксоидом > префиксација > суфиксација > сложено-суфиксална творба > префиксално-суфиксална творба;
- 4) у избору поступка адаптације:
 - 4а) сви речници у сложено-суфиксалној творби највише примењују метатонијско преношење;
 - 4б) у другим контекстима сви се разликују по заступљености:
 - у префиксацији: у РСЈ подједнако су заступљени А3 и А4; у РСМ6 доминира А3, а у ОР А4.
 - у суфиксацији: у РСЈ најзаступљенији је А1 па следи А3, док је у друга два речника редослед обрнут;
 - у префиксално-суфиксалној творби: у РСЈ најзаступљенији су А1 и А4, па А3; у РСМ6 највише налазимо А3, па А1; у ОР А4, па А1;
 - у слагању с интерфиксом: у РСЈ и РСМ6 се значајно издваја А1, па га следи А3; у ОР налазимо А4, па мало иза њега А1;

- у творби с префиксоидом: РСЈ првенствено даје А3, па А4; РМС6 А1, па А3 и затим А4; ОР А4, па А3;
- у сложено-суфиксалној творби: у РСЈ доминира А1, па га следе А3 и А4; у РМС6 још више се издваја А1 у односу на А3 као први након њега; у ОР предњачи А1, а иза њега иде А4.

4.4. Недоследности су уочене у свим заступљенијим творбеним начинима: префиксацији, суфиксацији, префиксално-суфиксалној творби, творби с префиксоидом, слагању с интерфиксом и сложено-суфиксалној творби.

4.5. Нормативни приступ НСА стоји још увек постојано као отворено питање, изазивајући значајну пажњу наше научне, стручне, али и шире јавности. Растрзани између прокламованих постулата Вук–Даничићеве акцентуације и сопственог језичког осећаја, лексикографи су редовно у позицији да формално акцентују овакве лексеме ослањајући се на научене прозодијске механизме, често их бирајући без икакве могућности да их искуством потврде у савременом узусу. Ако нема прилике да се обради приступи са строго контролисаним корпусом, очекивано долази до несистемности и произвољности у предложеним решењима.

Ово истраживање никако не треба схватити као намеру да се критикује само постојање тих недоследности. Рад је писан искључиво са жељом да се систематичном синтезом лексикографима олакша овај захтеван и нимало захвалан посао, што као крајњи циљ треба да потпомогне доследно нормирање НСА за потребе сваког говорника који је, природно, првенствено окренут речницима у тражењу одговора на многе запитаности у вези са сложеном акценатском нормом савременог српског стандардног језика.

ИЗВОРИ

ОР: М. Николић, *Обратни речник српскога језика*, Београд: Палчић, 2000.

РМС6: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Друго фототипско издање. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1990. [1967–1976]

РСЈ: *Речник српскога језика*. Друго, измењено и поправљено издање. Нови Сад: Матица српска, 2018. [2007]

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1951:** А. Белић, Из новије акцентуације (I), *Наш језик*, II/7–10, 227–237.
- Дешић 2018:** М. Дешић, Српски стандардни акценат и префиксација именица, *Српски језик*, XXIII, 179–189.
- Јокановић Михајлов 2012:** Ј. Јокановић Михајлов, *Прозодија и говорна култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Клајн 2002:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Део I, Слагање и префиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ.
- Клајн 2003:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Други део, Суфиксација и конверзија (Прилози граматици српскога језика II)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад : Матица српска.
- Маројевић 2005:** Р. Маројевић, Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (1), *Српски језик*, X, 685–779.
- Маројевић 2007:** Р. Маројевић, Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (2), *Српски језик*, XII, 501–600.
- Маројевић 2011:** Радмило Маројевић, Ријечи с побочним акцентима: прозодјско-интонациона интерпретација текста Луче микрокозма, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LIV/1, 101–114.
- Николић 1970:** Б. Николић, *Основи млађе новоштокавске акцентуације*, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Радосављевић 2019:** Н. Радосављевић, Акценат у префиксалној творби именица, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 48/3, 193–227.
- Радосављевић 2022:** Н. Радосављевић, О (не)адаптацији силазних акцената ван првог слога лексеме, *Књижевност и језик*, 69/2, 311–327.
- Рончевић 1950:** Н. Рончевић, Моја предавања и А. Б. Клаић, *Хрватско коло*, 4, 736–740.
- Ђорић 2008:** Б. Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ђорић 2015:** Б. Ђорић, Кратак преглед творбе речи у српском језику, *Путевима српског језика, књижевности и културе – скуп слависта*,

предавања 1, Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар, 117–138.

Фекете 2000: Е. Фекете, Неке појаве систем(ат)ског нарушавања акценатске нормe, *Јужнословенски филолог*, LVI/3–4, 1297–1329.

INCONSISTENCIES IN LEXICOGRAPHICAL ADAPTATION OF FALLING TONE IN NONINITIAL WORD POSITIONS IN DERIVATIONAL NESTS

Summary

In this paper author analyses derivational nests of the contemporary Serbian language that contain at least two words which are often or always pronounced with fixed falling tone in noninitial positions. Because these realisations are considered by many to be strictly forbidden in standard Serbian language prosody, based on „Vuk-Daničić” prosodic system, lexicographers are using different phonological strategies to adapt them. Although those strategies can mimic real prosodic processes that are active in other words of the contemporary Serbian standard language prosodic system, in these cases they are often applied artificially, which can lead to inconsistencies in choosing phonological strategy across the same derivational nest. The main goal of this paper is to systematically describe these prosodic inconsistencies and derivational context in which they are registered in dictionaries of the standard Serbian language.

Key words: contemporary Serbian language, prosody, prosody-morphology interface, word prosody, orthoepy, falling tone, derivational nest.

Nikola V. Radosavljević